

Prelatas Konstantinas Olšauskas: visuomenės veikėjo tragedija

Vida Pukienė. Prelatas Konstantinas Olšauskas: visuomenės veikėjo tragedija.
Vilnius: Edukologija. 2013.

Nesuprasti, neteisingai visuomenės ar politinių veikėjų įvertinti (teisingiau – neįvertinti) žmonės labai dažnai raminausi, kad istorija juos įvertins pagal nuopelnus – objektyviai, ir anksčiau ar vėliau jiems bus pastatyti paminklai. Taip gali būti ir būna, bet kartais teisingo verdikto tenka laukti labai ilgai.

Taip atsitiko ir prelatui Konstantinui Olšauskui, XX a. pirmojo ketvirčio lietuvių visuomenės, politikos ir kultūros veikėjui, kurio vardą ilgam drumstame vandenyje ir purvo klotuose buvo paslėpusi įvairių istorijos epochų žiniasklaida ir iš vienu knygų į kitas keliaujantys į faktus panašūs teiginiai: 1928 m. Birštone aukšto rango katalikų dvasininkas, žymus visuomenės veikėjas K. Olšauskas nužudė moterį, buvusią savo meilužę. Po nužudymo praėjus vos devynioms dienoms, nepaisydamas nuo romėnų laikų iki mūsų atėjusios taisyklės „nepagautas ne vagis“, protestantiškas Latvijos laikraštis „Jaunakas žins“ paskelbė sensaciją – katalikų kunigas nužudė moterį. Panaši informacija pasirodė Vokietijos, Šveicarijos, Prancūzijos, Švedijos spaudoje. Ypač daug pikty straipsnių apie prel. K. Olšauską paskelbė „Lietuvos žinios“, „Lietuvos ūkininkas“. Prasidėjus teismo procesui, pirmieji Lietuvos laikraščių puslapiai mirgėte mirgėto pikantiškais dvasininko K. Olšausko gyvenimo detalėmis. Nė kiek nerausdami „Lietuvos žinių“ darbuotojai savo informacijos šaltiniu nurodė teismo kuluaruose, „Mildos“ ir „Konrado“ kavinėse nugirstus pokalbius. „Lietuvos ūkininkas“ tvirtino, kad „K. Olšauskas, norėdamas nusikratyti įkyrėjusios meilužės, siūlė jai (kad ji visiškai nuo jo atstotų) 20 tūkstančių litų, o buvusi meilužė norėjusi 30 tūkstančių – dėl to ir buvusi nužudyta“. 1931 m. „Lietuvos žinių“ reporteris Juozas Kazys Beleckas, „apklausęs daug žmonių, pažinusių prelatą“,

apybraižoje „Kostas Olšauskas“ tendencingai, net iškraipydamas faktus „nušvietė“ svarbiausius prel. K. Olšausko gyvenimo etapus. Ir veltui tikintieji iš tų vietų, kuriose prelatas buvo kunigavęs, ir nariai tų organizacijų, kurioms dvasininkas K. Olšauskas buvo pasitarnavęs, norėdami apginti teisybę ir gerą dvasininko vardą, beldėsi į Katalikų Bažnyčios vadovybės duris ir dvasinių vadovų širdis – Bažnyčios vadovybė tylėjo.

Toks K. Olšausko paveikslas iškildavo prieškarinio Lietuvos žmonių sąmonėje: ydingas ir toks gudrus, kad sugebėjo nusišlyti visus kaltės įrodymus ir susitarti su valdžia – pažadėjęs išvykti iš Lietuvos negavo bausmės už žmogaus nužudymą ir buvo paleistas į laisvę.

Kitoje, sovietinėje epochoje, nauja visuomenės karta, kuri nieko nežinojo apie tikrąjį prel. K. Olšausko gyvenimą ir svarbų vaidmenį Lietuvos istorijoje, galėjo perskaityti ne mažiau tendencingą 1961 m. išleistą Jono Kauneckio knygą „Prelatas Olšauskis“. Po poros dešimtmečių, 1984 m., lietuvių aktoriai Vaiva Mainelytė ir Remigijus Sabulis visuomenei pristatė tendencingą meninį filmą „Devyni nuopuolio ratai“.

Praėjo dar trys dešimtmečiai ir Lietuvos edukologijos universiteto leidykla „Edukologija“ išleido humanitarinių mokslų daktarės, Lietuvos edukologijos universiteto Visuotinės istorijos katedros docentės parengtą mokslo knygą „Prelatas Konstantinas Olšauskas: visuomenės veikėjo tragedija“.

Doc. dr. Vidos Pukienės monografija skiriasi nuo iki šiol skelbtų darbų tuo, kad joje siekiama, išanalizavus jau paskelbtus darbus, periodinę spaudą bei archyvinius šaltinius, visapusiškai ir kiek galima tiksliau apibūdinti neeilinę asmenybę. Plačiau atskleisti ir paaiškinti tą neigiamą šleifą, kuris supo prel. K. Olšauską, ypač nuo plačiai išgarsintos Birštono bylos. Ankstesnėje literatūroje buvo keliamas klausimas: prel. K. Olšauskas – kunigas ar žudikas? visuomenės bei politikos veikėjas ar savanaudis garbėtroška? V. Pukienė, nepasiduodama ankstesnių autorių nuomonei, nesivadovaudama jausmais, išankstinėmis politinėmis nuostatomis, o analizuodama šaltinius ir konkrečius dokumentus, mano manymu, į šį klausimą atsakė. Jos knygoje kun. K. Olšauskas – XIX a. pab. – XX a. pr. Lietuvos Katalikų Bažnyčios prelatas, veiklus dvasininkas, lietuvių tautos inteligentas. Jo bažnytinis ir pasaulietinis aktyvumas reiškėsi tuo metu, kai Katalikų Bažnyčia jau nebebuvo vienintelė Lietuvoje stipriau organizuota jėga, kovojusi prieš carizmą, stačiatikybę. Greta to gynusi lietuvių tautą nuo sklindančios lenkėjimo bangos. Tuo metu, kai gyveno ir aktyviai veikė dvasininkas K. Olšauskas, jau kūrėsi lietuvių visuomeninės organizacijos, politinės partijos, išsikristalizavo pasaulėžiūrų skirtumai.

Įvertinusi visapusišką visuomeninę ir politinę prel. K. Olšausko veiklą, atmesdama ankstesnės istoriografijos kai kurias perdėtai kategoriškas, dažnai (ypač sovietmečio) neigiamas išvadas, doc. dr. V. Pukienė pateikė savas, dalykiškas, objektyvias, konkrečiais dokumentais pagrįstas išvadas. Nors griežtai paneigti ar patvirtinti kai kurių kunigo gyvenimo faktų, eskaluojamų spaudoje, nesiryžo, bet iš konkrečios dėstomos medžiagos jie savaimė išaiškėja. Autorė, pasirinkusi kontekstinės biografijos tyrimo metodą, pateikė skaitytojui visapusišką kun. K. Olšausko asmenybės ir jo veiklos charakteristiką, plačiau supažindino su lietuvių tautiniu sąjūdžiu ir nepriklausomos valstybės kūrimu XX a. pradžioje. Nors kai kurios knygos dalys iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti perteklinės, tačiau labiau įsigilinus nesunku suprasti, jog platesnis kontekstas sudaro galimybę rekonstruoti XX a. pirmosios pusės lietuvių inteligentijos tarpusavio santykius, geriau

suprasti prel. K. Olšausko veiklos motyvus ir priežastis, įvertinti jo veiklos svarbą to meto socialiniame, kultūriniame, politiniame gyvenime.

Galimas daiktas, kad mokslo knygos autorės pasirinkimą lėmė jos kilmė iš Debeikių, nedidelio Aukštaitijos miestelio, su kuriuo susijęs labai svarbus kun. K. Olšausko gyvenimo etapas ir tragedijos ištakos. Pasakojimas apie prel. K. Olšausko gyvenimą dėstomas chronologiškai, monografiją sudaro atskiri skyriai, išdėstyti pagal biografijos faktus ir veiklos pobūdį. Tokia struktūra leidžia nuosekliai susipažinti su prelado pastoracine ir visuomenine veikla. Pažvelgus į knygos turinį galima daryti išvadą, jog bus kalbama apie talentingo, veiklaus, tvirto charakterio žmogaus gyvenimą. Apie tai byloja knygos skyrių pavadinimai: „Katalikų socialinės veiklos ir lietuvių švietimo organizatorius Kaune“, „K. Olšausko veikla Pirmojo pasaulinio karo metais“. Daug dėmesio skirta kun. K. Olšauskui kaip Katalikų Bažnyčios veikėjui, diplomatui, veikusiam Paryžiaus taikos konferencijoje, ginant besikuriančios Lietuvos valstybės interesus, kaip derybininkui grumiantis su Vokietija vėlgi dėl nepriklausomos Lietuvos.

Gali būti, kad vyresniosios kartos skaitytojus labiausiai sudomins skyrius „Birštono byla“: išsamiai išdėstyta Kauno arkivyskupijos kurijos pozicija, ryškiausi teismo proceso epizodai, niekuo neapdengtas teismo priešiškus teisiamajam. Autorė smulkiai išnagrinėjo teismo bylą ir skaitytojui aiškiai parodė, jog kaltinimai aukšto rango katalikų dvasininkui neturėjo svarių įrodymų, o visas teismo procesas buvo pagrįstas prielaida „galėjo būti“. Skaitytojas gali pasidaryti išvadą, kad tik norėdami „išsaugoti gerą veidą blogo lošimo metu“ teismo farso organizatoriai ir atlikėjai privertė nejauną, ligų išsargintą žmogų atsisakyti prelado titulo ir nekaltai įkalintą žmogų paleido į laisvę tik jam pažadėjus išvykti iš Lietuvos.

Gaila, jog knygos autorė neturėjo dokumentų (matyt, jų ir neįmanoma turėti), kurie būtų leidę nustatyti, kas kaltas dėl moters nužudymo ir dėl tragiškos paties prel. K. Olšausko mirties. Nors jį nužudęs žmogus prisipažino tai padaręs, bet žudiko motyvai niekada nebuvo nustatyti.

Reikia pasidžiaugti, kad žymaus visuomenės ir valstybės veikėjo gyvenimas doc. dr. V. Pukienės knygoje „Prelatas Konstantinas Olšauskas: visuomenės veikėjo tragedija“ parodytas objektyviai, be jokio išankstinio nusistatymo, ir šis žmogus galiausiai sulaukė įvertinimo pagal nuopelnus.

Doc. dr. *Vida KNIŪRAITĖ*
Lietuvos edukologijos universitetas